

Priesaika ar aukojimas?

BRONISLAVA KERBELYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

ANOTACIJA. Straipsnyje lyginami Dubno kronikoje aprašyti *priesaika* vadinami kunigaikščio Kęstučio ir jo žmonių veiksmai su lietuvių, taip pat kitų tautų folklore bei rašytiniuose šaltiniuose aptinkamomis priesaikomis ir aukojimo apeigomis. 1351 metais lietuvių atliktame rituale rasta ne priesaikoms būtinų elementų, bet aukojimo požymių. Daroma išvada, kad sumaniai pasirinktą aukojimo ritualo pradžią kita sutartį sudariusi šalis (vengrai) interpretavo remdamasi ne lietuvių ištartais žodžiais, bet jų atliktais veiksmais, todėl ir palaikė priesaika.

RAKTAŽODŽIAI: priesaika, melaginga priesaika, bausmė už priesaikos nesilaikymą, aukojimas, Dievas / dievai.

Dubno kronikoje aprašyta, kaip 1351 metais kunigaikštis Kęstutis kartu su savo žmonėmis prisiekė, jog laikysis anksčiau surašytos sutarties su Vengrijos karaliumi Liudviku I. Minimi Kęstučio ir jo žmonių veiksmai, lietuviškai nesuprantančio žmogaus nugirsti ir užrašyti jų pasakyti žodžiai neva lietuvių kalba bei jų vertimas į lotynų kalbą. Nesuprantamai užrašytus lietuvių ištartus žodžius mėgino šifruoti ir filologai, ir įvairūs tyrinėtojai mėgėjai. Zigmo Zinkevičiaus nuomone, kad „šie žodžiai neturi nieko bendra su lietuvių kalba arba yra neatpažįstamai iškraipyti, aišku kiekvienam blaiviai mąstančiam“ (Zinkevičius 1997). Rimantas Balsys svarstė, kuo tie žodžiai laikytini – malda ar priesaika (Balsys 2008). Senovės lietuvių religijos tyrinėtojas Gintaras Beresnevičius daug dėmesio skyrė Kęstučio veiksams. Lietuvių atliktą ritualą jis lygino su *Pradžios knygoje* aprašyta Abraomo sutartimi su Dievu ir gyvulių aukojimu, taip pat su *Iliadoje* vaizduojama Agamemnono karių priesaika, kurios metu buvo paaukotas kuily. G. Beresnevičius padarė išvadą: „Kęstučio priesaika, nors ir atlikta pagal visus prideramus ritualus, galimas dalykas, buvo nepilna, neišbaigta ir neįsigaliojo“ (Beresnevičius 1990). Vytautas Ališauskas svarstė, ar lietuvių veiksmai yra šventvagystė, priesaikos išniekinimas ar aukojimas (Ališauskas 2009).

Straipsnio tikslas – dar kartą grįžti prie laikomų *priesaika* lietuvių veiksmų aprašymo ir ištartų žodžių vertimo į lotynų kalbą, juos sugretinti su lietuvių ir kaimyninių tautų papročiuose, folkloro kūrinuose ir raštijoje aptinkamomis priesaikomis bei aukojimo apeigomis ir pamėginti įvertinti 1351 metų ritualą.

Iš gyvosios lietuvių kalbos užrašytų priesaikų formulių rasta nedaug. *Frazeologijos žodyne* (2001) žodis „priesaika“ apskritai nepateikiamas, o prie lietuvių ir jų kaimynų prisiekiant minimų objektų pavadinimų (žemė, druska ir kt.) tėra vienas kitas posakis reikšme „prisiekti“. Vos keli su priesaika susiję sakiniai rasti ir akademiniam *Lietuvių kalbos žodyne*. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Patarlių ir priežodžių sisteminėje kartotekoje yra posakių, padedančių suvokti žmonių požiūrį į priesaikas ir pažadus, Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkiniuose – legendų apie nubaustus melagingai prisiekusius žmones, o pasakos „Brolis ir sesuo“ (K 1.2.1.8. + 1.2.1.12. / AT 450) variantuose minimi prisiekiant naudojami daiktai ir atliekami veiksmai.

Paskelbtuose Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčų su dvarų valdytojais teismų ir raganų teismų protokoluose (XVIII a.) neretai minimos ginčo dalyvių, skundikų ir raganavimu kaltinamų asmenų priesaikos. Užfiksuota, kad priesaika, kaip svariu argumentu, ginčo dalyviai arba teisėjai reikalavdavę patvirtinti skundus. Paminėta, jog teisėjas leidęs prisiekti atsakovui arba neleidęs to padaryti liudininkui (GSDV: 305; RTL: 54, 62, 63, 65, 68). Iš protokolų matyti, kad Lietuvos teismuose ir žmonių buitiniuose ginčiuose priesaikos buvusios gana dažnos. Deja, tuose dokumentuose labai nedaug tėra priesaikų žodžių; matyt, teismų raštininkai priesaikų nelaikė svarbiu dalyku ir jų nė neužrašinėjo. Atrodo, kad ir vėlesniais laikais dauguma kalbinės medžiagos ir folkloro rinkėjų specialiai neklausinėjo vyresnės kartos žmonių apie priesaikas.

Sutarčių sutvirtinimai priesaikomis aprašyti senovės Rusios metraščiuose. Priesaikų tekstų ir paties papročio vertinimų aptinkama Vladimiro Dalio sudarytame patarlių rinkinyje (Посл: 653–654). V. Daliui talkino įvairių profesijų ir skirtingo išsilavinimo žmonės, tarp jų buvo ir valsčių ar net teismų tarnautojų. Nemažai priesaikų tekstų paskelbta baltarusių posakių rinkinyje (Высл: 196–199). Enciklopediniame leidinyje *Славянские древности* sąvokai *клятва* (‘priesaika’) skirtas specialus straipsnis (Белова 1999: 512–514). Apie susitarimų sutvirtinimą priesaikomis rašoma ir straipsnyje apie žemę (Белова, Виноградова, Топорков 1999: 315–321). Europos ir Azijos tautų epiniuose kūrinuose irgi pasitaiko prisiekiančio asmens veikslių apibūdinimų ar tik priesaikos paminėjimų, tačiau veikslių, panašių į kunigaikščio Kęstučio ir jo žmonių atliktą ritualą, juose nėra.

Iš lietuvių ir kaimyninių tautų šaltinių pasitelkta žinių ir apie aukas Dievui / dievams / šventiesiems. Slavų tautų aukojimo papročiai labai išsamiai aprašyti mi-
nėtojo leidinio straipsnyje „Жертва“ („Auka“) (Бушкевич 1999: 208–215).

TRADICINĖS PRIESAIKOS

Priesaikomis sutvirtinami ne tik senų senovės žmonių pažadai, susitarimai, bet ir pastarųjų šimtmečių Europos ir kitų pasaulio šalių tam tikrų asmenų (valstybių vadovų, pareigūnų, gydytojų) įsipareigojimai. Prisiekusieji perskaito ar pasako iš anksto parašytą tekstą ir jį patvirtina parašu. Tuose tekstuose nekalbama apie bausmę už priesaikos sulaužymą – tai numatyta įstatymuose arba bausmė skiriama atsižvelgiant į nusižengimą. Šiais laikais liudytojai teismuose prisiekia „sakyti tiesą ir tikrai tiesą“:

Senovėje ir net XIX amžiuje ar XX a. pradžioje informacijos teisingumo ar susitarimo sutvirtinimai priesaikomis buvo labai dažni. Tai liudija dabartinėse lietuvių ir jų kaimynų kalbose vartojami posakiai *garbės žodis, prisiekiu garbe, dedu galvą, duočiau ranką nukirsti, prisiekiu motinos atminimu, kaip Dievą myliu* ir pan.

Senajoje raštijoje aptinkami ir XIX–XX amžiuje iš sakytinės tradicijos užrašyti priesaikų tekstai pasižymi stabilia struktūra. Ją sudaro dvi dalys: 1) asmuo (–enys) prisiima tam tikrus įsipareigojimus arba teigia, jog sako tiesą / neigia jam skirtą kaltinimą; 2) prisiekiantis asmuo sutinka būti nubaustas, jeigu nevykdytų įsipareigojimų / pateiktų melagingą informaciją. Apie bausmę pasakoma žodžiais, atliekami tam tikri veiksmai ir jie paaiškinami žodžiais arba atliekami tikrai simboliniai veiksmai.

Pirmiausia atkreipsime dėmesį į senovės raštijoje aptinkamus bei iš žmonių atminties užrašytus tekstus ir pažvelgsime, kokios bausmės numatomos priesaikų laužytojams ir kas juos turi bausti.

Kai apie galimą bausmę sakoma žodžiais, prisiekiantys asmenys sau linki greitai mirti:

Чтобы мне до утра не дожить! [Kad aš iki ryto neišgyvenčiau!], *Разрази меня гром!* [Kad mane griausmas nutrenktų!], *Чтобы я пропал!* [Kad aš prapulčiau!] (Посл: 654).

Каб я выцягнуўся ўдож лавы, коль гэта няпраўда! [Kad aš išsitiesčiau išilgai suolo, jeigu tai netiesa!], *Каб я здохла, калі няпраўда!* [Kad aš nudvėščiau, jei netiesa!] (Высл: 196).

Sutinka rimtai susirgti, patirti nelaimių ar didelių nuostolių:

Отоймись рука и нога, коли неправда [Nudžiūk ranka ir koja, jeigu tai netiesa], *Чтобы мне белого света не видеть!* [Kad aš balto pasaulio nematųčiau!], *Чтобы мне с места не встать!* [Kad aš iš [šios] vietos neatsistočiau!], *Не видеть мне своих детей!* [Kad aš savo vaikų nematųčiau!], *Сгори мой дом!* [Kad mano namai sudegtų!] (Посл: 654).

Каб я так свету не бачыў, калі я гэта бачыў! [Kad aš taip pasaulio nematųčiau, jeigu aš tai mačiau!], *Руки на локаць дам сябе адцяць, што гэта праўда!* [Savo rankas ligi alkūnių duosiu nukirsti, kad tai tiesa!] (Высл: 199).

Каб мне пярун гумно запаліў, калі я гэта ўкраў! [Kad perkūnas mano kluoną uždegtų, jeigu aš tai pavogiau!], *Каб мне Бог да не памог, калі я брату няпраўду кажу!* [Kad man Dievas nepadėtų, jeigu aš broliui sakau netiesą!] (Высл: 196).

Šiose priesaikose minimos bausmės labai panašios ar net visiškai sutampa su tomis bausmėmis, kurios prakeiksmuose skiriamos kitiems asmenims. Kartais bausmės neminimos, bet prisiekiamą visų žmonių gerbiama objektu: *Клянусь табе сонцам праведным!* [Prisiekiu tau saule teisiaja!], arba prisiekiančiam asmeniui brangiais žmonėmis: *Клянусь табе дзецьмі сваімі!* [Prisiekiu tau savo vaikais!] (Высл: 198). Gali būti, jog prisiekiantysis sutinka, kad gerbiamas objektas jį nubaustų už argavystę, arba siunčia bausmę savo artimiesiems.

Daugelyje tekstų bausmės vykdytojais neįvardyti, tačiau bausmių pobūdis leidžia manyti, kad turima galvoje transcendentinės jėgos, lemiančios ir tvarkančios žmonių likimus. Keliuose tekstuose baudėjas yra *griaustinis* arba *perkūnas*. Dievai Perunas ir Volosas minimi ir senovės Rusios metraštyje. Rusų kunigaikščiai, 944 metais sudarę prekybos sutartį su graikais, teigė, kad *priesaika nuo Dievo ir nuo Peruno*, o ją sulaužęs žmogus *vertas mirties nuo savo ginklo* (Белова 1999: 513). Labai panašiai sakoma ir 971 metų karių priesaikoje: *turime priesaiką nuo Dievo, į jį tikime, į Peruną ir į Volosą, galvijų dievą, ir kad būtume auksiniai kaip auksas ir kad savo ginklais būtume sukapti* (ten pat: 513). Lietuvos teismuose prisiekiantieji dažnai kreipiasi į Dievą. Antai moterį raganavimu apskundę žmonės pirmiausia sako: *siekiam viešpačiui dievui visagalinčiam, traicėj šventoj vienam*, paskui išdėsto skundą ir galop priduria: *kaipo teisingai siekiam, taip tegul mums viešpats dievas padeda, o jei neteisingai, viešpatie dieve, užmušk mus* (RTL: 56). Kadangi krikščionių Dievui nebūdinga užmušti nusi-kaltėlius, manytina, kad šios priesaikos pabaigoje išliko kreipinio į *mušantį* Perkūną rudimentas. Kitame raganavimu apkaltintos moters teismo protokole užrašytas tik prisiekusių asmenų teiginys ir jų kreipimasis į krikščionių Dievą: *Prisiekiame, jog tu esi ragana, taip mums padėk, pone dieve ir jo šventoji kančia* (RTL: 64).

Nepavyko rasti žodinių formulių, kuriose prisiekiantysis sutiktų būti nubaustas to asmens, su kuriuo sudaroma sutartis arba kuriam perduota svarbi informacija. Taigi galima manyti, kad antrasis sutarties ar ginčo dalyvis tik stebi priesaiką ir vertina jos tikrumą.

Žodžiais paaiškintų prisiekiančiojo veiksmų rasta nedaug. Viename rusų priesaikos aprašyme sakoma, kad įtariamą asmuo verčiamas peržengti per sausą lazda, kurios abu galai uždegti, ir pasakyti: *Kad aš būčiau toks pat sausas, kaip šita lazda, jeigu pasakiau neteisybę* (Аф 1: 259–260). Norėdami pagrįsti savo teises į žemę, rusų valstiečiai imdavo sau ją žemės į burną, dėdavo žemės ant galvos arba į užantį ir sakydavo: *Tegu ši žemė mane prispaudžia, jeigu aš negerai nueičiau*; arba: *Jeigu meluoju, tegu pati motina žemė mane uždengs amžinai* (Белова, Виноградова, Топорков 1999: 318).

Prisiekiantys žmonės nieko nekalba, o atlieka veiksmus, kuriuos galima interpretuoti kaip pasirinktą bausmę už sutarties sulaužymą. Nustatant žemių ribas ar sprendžiant ginčus, Rusijoje žemės savininkas pereinavo ežia, laikydamas ant galvos velėną (ten pat: 318).

Frazeologizmas „atsidurti / būti / gulėti po velėna“ tiek lietuvių, tiek rusų kalbose reiškia „mirti“. Taigi žemės savininkas parodo, kad jis mirtų, jeigu peržengtų nustatytą ribą ir užimtų dalį svetimos žemės.

Senovėje buvo tikima, kad prisiekęs žmogus būtinai turi vykdyti pažadą ar susitarimą. Lietuvių pasakos „Brolis ir sesuo“ (K 1.2.1.8. + 1.2.1.12. / AT 450) variantuose avinėliu pavirtęs brolis skundžiasi žuvimi ar antimi virtusiais seseriai, kad karalius / ponas žada jį pjauti, o sesuo tiki priesaikos tvirtumu ir brolių ramina, kad nepjaus.

Keliuose pasakos variantuose šis tas pasakoma ir apie mus dominančius prisiekusiojo veiksmus. Viename variante primenama, kad, prisiekiant nepjauti avinėlio, buvo naudojami aštrūs daiktai:

Krip krip, per peilį siekė,
Krip krip, per kalaviją gėrė,
Krip krip, kad tave nepjaut (LTR 686/73/).

Gali būti, kad prisiekiant naudotas peilis ir gėrimas per kalaviją reiškė beveik tą patį, kas anksčiau pateiktuose senovės Rusios metraščio tekstuose pasakyta žodžiais, tai yra kad priesaikos laužytojas žūtų nuo smūgio peiliu ar kalaviju. Altajiečių epinės giesmės herojus Temirbijus reikalauja, kad mitinė būtybė *šalmusas* prisiektų nekenkti žmonėms. Jis verčiamas „susipažinti“ su aštriais ginklais, jam „Durklo galą davė pauostyti, Šoblios ašmenis privertė laižyti“, be to, liepiama nepamiršti ir priesaikos žodžių: „Visą mėnesį visam mėnulio-saulės Altajui šūkauk priesaikos žodžius“ (Cypas: 214).

Atrodo, kad ginklas kartais naudojamas ne tik kaip baudėjas, bet ir kaip priesaikos liudininkas. Antai popiežiaus laiške bulgarų carui (IX a.) primenama, kad bulgarai prisiekė pasidėję priešais save kardą. Vėlesniais laikais kardas keičiamas kitu žudyti galinčiu daiktu: ukrainiečiai ir serbai prisiekdavę prieš užtaisytą šautuvą, o bulgarai bučiuodavę kirvį (Белова 1999: 513).

Kartais prisiekiantis asmuo naudoja ar mini tam tikromis savybėmis pasižyminčius daiktus. Viename pasakos „Brolis ir sesuo“ variante ponui primenama, kad jis prisiekęs su avinėliu elgtis kaip su artimu žmogumi:

Sieki ponas
Per akmenį,
Per geležį,
Ku vienam stali
Gers ir valgys (LTR 474/31/).

Akmenį ir geležį tinka minėti sakant, kad pažadas tikrai bus įvykdytas (pvz., „mano žodis tvirtas kaip akmuo ir geležis“).

Rusų tradicijoje prisiekiantis žmogus valgė žemę. Pasakojama, kad pirklys sutikęs plėšikus, ir šie norėję nužudyti nepageidaujamą liudininką. Pirklys pasakė prisieksiąs apie juos niekam nesakyti. Plėšikai pareikalavę, kad jis suvalgytų žemės gniaužtą. Pirklys tai padaręs, ir plėšikai jį paleidę (Макс: 157). Be cerkvės susituokę vyras ir žmona, prisiekdami meilę ir ištikimybę iki mirties, suvalgydavę po žiupsnį žemės (Макс: 158). Motina žadėjusi priimti neklusnų sūnų, jei šis suvalgysiąs didelį žemės gniaužtą. Kai sūnus tai padaręs, motina vėl priėmusi jį į namus (Макс: 157). Gali būti, kad žemės valgymas buvo suvokiamas kaip sutikimas mirti, jeigu priesaika būtų sulaužyta. Lietuvių karinėje-istorinėje dainoje (LLDK K 319) žirgas praneša apie brolio žūtį, sakydamas, jog brolis valgęs žemę:

Kniūpsčias puolė,
Karingo augo,
Žemelę žėbė,
Karingo augo (LLD 3 432).

Lietuvių frazeologizmas „prie žemės kristi“ reiškia „prisiekti“ (FrŽ: 867). Ginčiuose dėl žemės serbai prisiekdavo: *Prisiekiu motina žeme, kuri mane laiko ir maitina, – tai mano žemė* (Белова, Виноградова, Топорков 1999: 318). Pasakos „Brolis ir sesuo“ variantuose sakoma, kad ponas prisiekdamas atsiklaupęs ant žemės nuogais keliais, bet valgęs ne žemę, o druską, arba tik atsiklaupęs:

Tauruk, broliuk,
Nepjaus, nepjaus:
Prisiekė ponas
An grynų klupscių
Ir suvalgė gorcų druskos (LTR 3907/27/).

Siekė ponas an grynų klupscių (LTR 3907/36/).

Lietuvių ir kaimynų tradicijose paplitęs paprotys, kad ką nors svarbaus žadantis ar teigiantis žmogus bučiuoja kryžių arba šventą paveikslą, pasako žodžius: *kaip Dievą myliu*. Taip šventenybės pristatomos kaip liudininkai arba žmogus pasirodo esąs padorus, pasitikėjimo vertas krikščionis.

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad kitas susitarime dalyvaujantis asmuo (-enys) pasitiki prisiekiančiuoju, kuris, užuot prisiėmęs žodžiais išreikštą bausmę už priesaikos laužymą, atlieka tam tikrą veiksmą ar ištaria posakį. Tai leidžia manyti, kad buvo

atliekami tradiciniai veiksmai bei sakomi lakoniški posakiai, kuriuos abi susitarime dalyvaujančios šalys interpretuoja vienodai.

POŽIŪRIS Į NETEISINGAS PRIESAIKAS

Lietuvių ir daugelio kitų tautų novelinėje pasakoje vaizduojamas teisme gudriai prisiekęs skolininkas. Skolintojui negrąžintus pinigus jis sudėjęs į kiauravidurę lazda. Teisme jis paprašęs skolintoją palaikyti jo lazda ir drąsiai prisiekęs, kad pinigus atidavęs. Žinoma, po priesaikos jis lazda su pinigais susigrąžinęs (KLPTK 2: 184). Taigi įmanomos melagingos priesaikos, kai veiksmai vertinami skirtingai: stebėtojai mano regį priesaiką, o jiems rodoma tik jos imitacija.

Lietuvių patarlių ir priežodžių sisteminėje kartotekoje prie patarlių, kurių atraminis žodis yra „žodis“, esama pasakymų, skatinančių rimtai žiūrėti į duotąjį žodį, pavyzdžiui: „Laikyk žodį, vyrs būdams“ (SLT: 543), „Davęs žodį drūtykis, o nedavęs laikykis“ (GM: 8/1), „Dvės, bet duotą žodį ištesės“ (JT: 370, „Mano žodis ne mekyna“ (LMD III 221/19).

Lietuvių pasakojamosios tautosakos kataloge legendų žanrui priskyrėme septynis tekstus, kuriuose pasakojama apie Perkūno, Dievo ir neįvardytų transcendentinių jėgų nubaustus melagingai prisiekusius žmones (KLPTK 3: 412, tipas 3.2.0.7.). Vienoje legendoje sakoma, kad žmona negalėjusi atkalbėti vyro nuo melagingos priesaikos. Kai grįžęs po teismo vyras norėjęs paimti ant rankų vaiką, žmona pasakiusi, „kad tegu jis geriau paima karklyną, o vaiką palieka gyvą“. Vyras paėmęs į glėbį karklo šakas – tos bemat sudžiūvusios ir subyrėjusios. Išsigandęs vyras miręs (BLM: 372).

Nors nėra priesaikos teksto, bet ją ištarusio žmogaus prisiimtą bausmę galima atkurti. Kadangi žmona liepė vyrui neimti ant rankų vaiko ir palikti jį gyvą, o vyro apglėbtos karklo šakos iškart sudžiūvo, vyras turėjo pasakyti, kad mirtų tas, ką jis paims į rankas. Vyras išsigando, nes išsipildė jo pasakymas prisiekiant teisme.

Trys legendos 1939 metais užrašytos Ariogalos valsčiuje. Vienoje iš jų sakoma, kad už *kreivą* priesaiką Dievas baudžiaš ne tik prisiekusįjį, bet ir devynias jo palikuočių kartas. Žmogus teisme pasakęs: *Kad mane pirmutinis perkūnas užmuštų, jeigu aš tą vagystę padariau*. Teismas jį išteisinęs. Žmogui besėdint namie, iš giedro dangaus trenkęs perkūnas ir jį užmušęs, o perkūno kulka perskėlusį lūpas (LTR 2044/32/). Kitoje legendoje sakoma, kad moteris teisme prisiekusi: *Jei aš meluoju, tegul Dievas mane nubaudžia toje vietoje*. Ji išsyk kritusi negyva, kai ieškovas parodęs jos pasirašytą sutartį (LTR 2044/33/). Neteisingai prisiekusį žmogų nubaudęs Dievas – netrukus susisukęs jo veidas (LTR 2044/34/). Vieno pasamdyto melagingo liudininko veidas pamėlynavęs, susirgęs ir jis pats, ir jo vaikai (LTR 4128/21/), o kito kritę gyvuliai, sudegusi troba (LMD I 837/4/). Melavusio ir kryžių bučiavusio žmogaus šeimą persekiojusios nelaimės ir ligos (LTR 1038/238/).

Kelios ką tik aprašytos legendos panašios į realistinius pasakojimus: jose minimos neteisingai prisiekusių žmonių pavardės ir nurodomi įvykio metai. Keleto tekstų pabaigoje sakoma, kad nubaustieji nebedrįsta už pinigus melagingai prisiekti ir net kitus įspėja taip nesielgti. Atrodo, kad būdavo ir žmonių, pasamdytų neteisingai prisiekti teismuose. V. Dalio patarlių rinkinyje yra posakių, kuriuose reiškiamas nepasitikėjimas prisiekiančiais asmenimis:

Кто много врет, тот много божится [Kas daug meluoja, tas daug dievagojasi],
Где клятва, тут и преступление [Kur priesaika, ten ir nusikaltimas] (Посл: 653).

Radome ir teiginių, kad priverstas prisiekti asmuo gali nesilaikyti priesaikos:

Невольная клятва отпускается [Prievartinė priesaika atleidžiama], *Невольная присяга – не наш грек* [Prievartinė priesaika – ne mūsų nuodėmė], *Нуженного Бог прощает* [Priverstajam Dievas atleidžia] (Посл: 653).

Prancūzų epinėje poemoje „Rolando giesmė“ (XII a.) vaizduojama, kaip sumanymą melagingai prisiekti paskatino susiklosčiusios sudėtingos aplinkybės. Maurų karalius Marsilis skundžiasi pavaldiniams, kad Karolis Didysis nesiliauja kariavęs Ispanijos žemėje, grasina sutriuškinti ir Saragosą, o jis neturįs jėgų apsiginti – „trūks-ta vyrų karžygių kautynėms“. Protu tarp maurų garsėjantis didikas Blankandrenas pataria nusiūsti žygūną, kuris frankų karaliui pasakytų, jog Marsilis prisiekia iki mirties būti jo ištikimas vasalas ir per Mykolą, viešėdamas pas jį, priims šventą krikštą. Karolis sulauksias Švento Mykolo dienos, bet apie maurus neišgirsias nė žodžio... (RG II–IV). Marsilis taip ir padaręs. Patikėjęs žygūno atnešta žinia apie mauro priesaiką ir gavęs iš jo gausybę dovanų, Karolis pasuka į Prancūziją.

Kaip matome, melagingai prisiekiantys žmonės vertinami priešaringai: vienuose folkloro kūriniuose toks jų elgesys smerkiamas, kituose – pateisinamas.

Sukauptas žinias apie senovėje ir XIX ir XX amžiuje atliktas tikras ir netikras priesaikas turėsime galvoje analizuodami kunigaikščio Kęstučio ir jo žmonių veiksmus.

KUNIGAIKŠČIO KĘSTUČIO IR KITŲ LIETUVIŲ ATLIKTAS RITUALAS

Istorikai teigia, jog lietuviai prisiekę sutvirtindami anksčiau surašytą sutartį, kurioje kunigaikštis Kęstutis pažadėjęs apsikrikštyti kartu su savo broliais ir žmonėmis, o Vengrijos karalius Liudvikas I – parūpinti jam karaliaus karūną ir grąžinti Vokiečių ordino užgrobtas žemes (Ališauskas 2009: 27). Kadangi Kęstutis nesilaikė nei sutarties, nei duotos priesaikos (lietuviai aukštaičiai buvo apkrikštyti 1387 m., po sutartį

sudariusio kunigaikščio žūties, o žemaičiai dar vėliau – 1414 m.), V. Ališauskas klausė: „Ar tai nėra tiesiog šventvagystė, priesaikos kaip nesulaužomo įsipareigojimo išniekinimas?“ (ten pat). Jaučio plovimą jis laikė aukojimu ir veiksmą lygino su veršio aukojimu žydams sudarant sandorą su Dievu. Taigi verta išsiaiškinti, ar 1351 metais kunigaikštis Kęstutis ir kiti lietuviai savo veiksmus bei žodžius laikė priesaika ir prisiėmė bausmę už jos nesilaikymą.

Lietuvių veiksmų aprašymo Dubno kronikoje pradžia tokia:

Per Palaimintosios Mergelės Ėmimo į dangų šventę Kęstutis atvyko prie Vengrijos karaliaus palapinės ir, visiems matant, šitaip lietuvių papročiu priesaika sutvirtino anksčiau surašytą sutartį: liepė atvesti žalą jautį, viršuje pririšti du baslius ir, pačiupęs lietuvišką peilį, sviedė į jautį, pataikydamas į vidurinę gyslą (BRMŠ 1:403; iš lotynų k. vertė Dalia Dilytė).

R. Balsys primena G. Beresnevičiaus teiginį, kad kunigaikščio Kęstučio veiksmai liudija, jog jis buvęs ir žynys, ir taip pat linkęs manyti, kad Kęstutis „galėtų būti kvalifikuojamas kaip valdovas, kartu turintis ir žynio funkcijų“ (Balsys 2008: 252). Valdovo ir žynio funkcijas derinusių asmenų iš tikrųjų būta įvairiose senovės civilizacijose. Vis dėlto, norint suvokti kunigaikščio Kęstučio veiksmus, pravartu prisiminti, kokiomis aplinkybėmis jie buvo atliekami. Istorikai teigia, kad tuo metu vengrų karalius su kariauna buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje, Volynėje. Galima manyti, kad Kęstutis sutiko vykdyti ateivių reikalavimą, tai yra pažadėjo apsikrikštyti, nes lietuviai buvo nepasirengę kautynėms. Kęstutis turėjo parodyti, kad jis nesugniuždytas, turi stiprią ir taiklią ranką, kuri kovos lauke taip pat būtų grėsminga. Be to, derėtų prisiminti Lietuvos metraščio teiginį, kad kunigaikštis Kęstutis vedęs vaidilutę Birutę, pasižadėjusią saugoti skaisybę ir nesutikusią už jo tekėti (LM: 72–73). Taigi metraštyje vaizduojamas kunigaikštis pasielgė kaip valdovas, atvirai sulaužęs žynių nustatytas vaidilučių elgesio normas. Be to, kaip galima pastebėti pateiktų priesaikų tekstuose, reikalingais daiktais (kardu, peiliu, velėna, žeme) dažniausiai pasirūpina tie asmenys, kurie prisiekia, o ne stebėtojai ar kiti susitarimo arba ginčo dalyviai. Nekyla abejonių, kad vengrai Kęstutį laikė svarbiausiu sutarties garantu ir priesaikos vykdytoju.

Toliau Kęstučio ir kitų lietuvių veiksmai kronikoje aprašyti taip:

Tučtuojau labai smarkiai ištryško kraujas, jis pats ir visi lietuviai tuo krauju išsitepė rankas ir veidus, lietuviškai šaukdami „Rogachina roznenachy gosponany“. Tai reiškia: „Dieve, dėl mūsų ir mūsų sielų pažvelk į raguotį. Šiandien įvykdoma mūsų žadėtoji sutartis“. Sulig tais žodžiais jis nupjovė jaučiui galvą ir atskyrė nuo kaklo taip, kad Kęstutis ir kiti ten buvusieji lietuviai per tą tarpą tarp jaučio ir jo galvos tris kartus paeiliui perėjo (BRMŠ 1:403).

Mėginimai iššifruoti nesuprantamai užrašytus lietuvių žodžius nebuvo ir nebus sėkmingi. Klausytojas sakomą kokį nors posakį suvokia teisingai tik tada, kai ne tik girdi garsus, bet ir stengiasi suprasti jo turinį. Net gimtosios kalbos žodžiai kartais užrašomi neteisingai, kai labai stengiamasi tiksliai atspindėti garsus, bet mažokai dėmesio skiriama turiniui*.

Visai suprantama, kad vengras ar kitos tautybės žmogus, nemokantis lietuviškai, lietuvių šūksnį stengėsi suvokti ar įsiminti gretindamas jį su gimtosios kalbos garsais. Dėl to jis net du kartus išgirdo raide *ch* žymimą garsą, kurio nėra lietuviškuose žodžiuose. Kai toks garsas pasitaiko svetimžodžiuose, lietuviai iki šiol linkę jį keisti raide *k* žymimu garsu. Vadinas, norint suvokti Kęstučio ir jo žmonių šūksnį, tenka pasikliauti jo vertimu į lotynų kalbą. Nėra abejonių, kad abi sutartį sudariusios šalys turėjo vertėjų, mokėjusių ne tik lotynų kalbą, tarpininkę, bet ir lietuvių bei vengrų kalbas. Vargu ar lietuviškai nemokantis žmogus ryžtųsi versti lietuvių šūksnį į lotynų kalbą.

V. Ališauskas rašo:

Riteris de Sternege, savo akimis matęs Kęstučio priesaiką, perėjimą tarp gyvulio dalių interpretavo visiškai taip pat: „Žengdamas tarp jaučio galvos ir kūno [Kęstutis] prisiekė, kad taip teatsitinką jam jei nesilaikysiąs (*non servaret*) pasižadėjimų“ (Ališauskas 2009: 31).

Aišku, kad riteris nesuprato lietuvių pasakytų žodžių, o interpretavo tiktai jų veiksmus. Perėjimą tarp jaučio kūno dalių iš tikrųjų galima suvokti kaip artimą

.....

* Pateiksime pora pavyzdžių iš folkloro tekstų užrašymo patirties. Gana ilgai harmonizuotos liaudies dainos dvi pradžios eilutės buvo dainuojamos taip:

„*Pasvarstyk*, ante,le, tykiai plaukydama,
Pamisyk, mergele, už manęs eidama.“

Natūralu, kad mergelei patariama pamąstyti, bet kodėl antelė privalo *svarstyti* tarsi kokio svarbaus pasitarimo dalyvė? Antys plaukioja ir nardo, dažnai net verčiasi per galvą. Dainą užrašęs žmogus girdėjo žodį „pasivartyk“ dzūkų tarpe „pasvarcyk“ ir jo nesuprato.

Vestuvinio žaidimo dainos strofoje žemaitis Simonas Stanevičius savo gimtinėje užrašė labai keistą eilutę:

„Vaikšto povas po dvarą, oi, povelis po dvarą.
 Gražios povo plunksnelės *žemaičių žemėj*“ (SDŽ 16).

Negi povo plunksnos gražios tik Žemaičiuose, o kitur jau nebe gražios? Šios dainos vieno varianto antroji eilutė baigiasi žodžiais *žemaičiužinėja*, o kitame variante aptinkama tokia eilutė: „Graži povo plunksnelė *diemedžiu žydėjo*.“ Visų kitų dainos variantų užrašytojai buvo atidesni turiniui ir išgirdo visiškai logišką antrąją eilutę: „Gražios povo plunksnelės *žemečiužinėja*“ (LLDK V 826).

Kaip matome, negerai nugirstų žodžių bei posakių užrašant tekstus ranka ar juos šifruojant iš garso įrašo kartais pasitaiko net folkloristų rankraščiuose.

kontaktą su nukautu gyvuliu. O kodėl žmonės išsitepė jaučio krauju? Kai lietuvių pasakose ir sakmėse žmogus patenka į keblią ar net jo gyvybei pavojingą situaciją, nepažįstamas ponas ar velnias sutinka jam padėti, bet reikalauja pažadėti tai, ko namie nepaliko, arba savo sielą. Žmogus pažada, bet dažnai jo žodžio nepakanka: nepažįstamasis dar liepia pasirašyti krauju. Žmogus pasirašo, nepažįstamasis nusi-neša parašą (kartu ir žmogaus kraujo dalelę).

Slavų tautosose buvo paplitęs broliavimosi paprotys. Du vyrai, ne kraujo giminės, tapdavo broliais, kai pasikeisdavo ant kūno nešiojamais kryžiais ir pasibučiuodavo. Mums ypač įdomus serbų broliavimosi paprotys: norintys tapti broliais tuo pačiu peiliu įsipjaudavo smilius / adata prasidurdavo mažuosius pirštelius, palaižydavo vienas kito kraujo, suspausdavo pažeistus pirštus ir pasibučiuodavo (Толстая 2009: 78). Apsikeitę krauju, žmonės tarsi sujungdavo savo likimus: pasižadėdavo vienas kitam padėti, niekada nesikauti, nesipykti; giminėmis tapdavo ir jų artimieji. Kęstutis ir jo žmonės savo krauju netepė jaučio ir jo neįdavė vengrams, su kuriais buvo sudaryta sutartis, todėl sunku sutikti su riterio interpretacija, kad lietuviai veiksmais išreiškė sutikimą pakartoti jaučio likimą, jeigu nesilaikytų sutarties.

R. Balsys teigia, kad lietuviai išsitepę jaučio krauju tam, „kad atliekamas veiksmas (susitarimas, prašymas ir t. t.) būtų sutvirtintas arba įdvasintas, t. y. įgytų kūną ir sielą. Panaši tradicija išliko XVII–XIX a. žemdirbių apeigose“ (Balsys 2008: 252). Kaip argumentą jis pateikia Mato Pretorijaus liudijimą: „XVII a. pabaigoje aukojimui papjauto ožio kraujas būdavo surenkamas ir juo tepami gyvuliai (karvės, arkliai, kiaulės), kad būtų vaisingesni, taip pat vartojamas gyvuliams ir žmonėms gydyti“ (ten pat).

Priminsime, kad *susitarimas* ir *prašymas* iš esmės skiriasi: susitarusieji įsipareigoja kaip nors elgtis, o prašytojai stengiasi apdovanoti / pamaloninti būtybę, galinčią įvykdyti prašymą. Dievybei aukojama ir ko nors prašant, ir dėkojant už patirtą malonę. M. Pretorijus aprašė ne susitarimo, bet *aukojimo* veiksmus. Jo aprašymo autentiškumą liudija žinios apie analogiškus veiksmus – Balkanuose gyvenantys slavai aukojamo gyvulio krauju šlakstydavo namo sienas, javų sėklas, tepė vaikų veidus, naminius gyvulius (Бушкевич 1999: 213). Šiuos veiksmus galima suprasti taip: aukojamo gyvulio krauju būdavo paženklinami tie gyvuliai, žmonės ir net būstai, kurių gerovei skiriama auka.

Kęstučio ir jo žmonių veiksmas – išsitepimas papjauto gyvulio krauju – labai panašus į aprašytus aukotojų veiksmus. Taigi darome išvadą, kad 1351 metais lietuviai jautė aukojimo dievui, o išsitepė gyvulio krauju norėdami paženklinti tuos žmones, kurių gerovei skirta auka. Šiai išvadai neprieštaruoja ir į lotynų kalbą išversti lietuvių žodžiai: *Dieve, dėl mūsų ir mūsų sielų pažvelk į raguotį*. Kodėl lietuviai rūpinosi ne tik-tai kūno, bet ir savo sielos būkle? Jie paaiškino: *Šiandien įvykdoma mūsų žadėtoji sutartis*. Sutartis būtų įvykdyta tada, jei Kęstutis su broliais ir žmonėmis apsikrikštytų.

Gal Vengrijos karalius reikalavo sutvirtinti sutartį priesaika, o lietuviai atlieka tik ritualą, kuriuo prašo dievą atleisti, nes, pažadėdami tai, ko nevykdo ir nevykdys, pakenkė savo sieloms.

Dar vienas esminis neaiškumas: kodėl dievo prašoma tik pažvelgti į raguotį ir nieko nedaroma, kad auka jį pasiektų. Gal tai užuomina, kad auka skirta dievui, bet aukojimas nepasibaigė? Iš tikrųjų metraštyje neužsiminta, kaip buvo pasielgta su jaučio kūnu. Kadangi Dubno kronikoje aprašytas ritualas skiriasi nuo priesaikos, bet panašus į aukojimą, jį verta palyginti su aukojimo ritualais.

V. Ališauskas atkreipė dėmesį į tai, kad lietuviai aukėjo jautį, o Biblijoje aprašytame žydų ir Dievo sandoros akte buvo atnašaujamas veršis (Ališauskas 2009: 27). Sakoma, kad Dievas liepė Abraomui paaukoti ne tik veršį / telyčią, bet ir ožką, aviną, balandėlę ir balandį. Vienas Abraomo veiksmas su aukojamais gyvuliais iš tikrųjų panašus į Kęstučio veiksmą su papjautu jaučiu: Abraomas gyvulius perkirto pusiau, o Kęstutis atskyrė jaučio galvą nuo kūno. Be to, Biblijoje sakoma, kad tarp aukojamų gyvūnų dalių perėjo dūmai ir ugnis, o Dubno kronikoje teigiama, jog tarp jaučio galvos ir kūno tris kartus perėjo lietuviai.

Vis dėlto gali būti ir kitų jaučio galvos atskyrimo nuo kūno tikslų. Ahmadas ibn Fadlanas (X a.), aprašęs rusų pirklių aukojimo ritualą, teigė, kad aukojamų jaučių ir avių galvos buvo nupjautos ir užmautos ant žemėn įkastų miėtų (Бушкевич 1999: 209). Deja, nežinoma, kaip lietuviai vėliau pasielgė su jaučio galva. Tradicinių aukojimo apeigų aprašymuose paminėto aukotojų ėjimo tarp gyvulio kūno dalių neaptikome, todėl kyta minčių, ar tik kas nors iš lietuviams artimų krikščionių nepatarė elgtis taip, kad vengrai jų veiksmus vertintų kaip priesaiką. O gal visi apeigos dalyviai tik pademonstravo esą solidarūs su savo kunigaikščiu. Vis dėlto svarbu, kad riteris de Sternegge manė matęs tikrą priesaiką.

Kadangi lietuviai dievui tik parodė jautį, pravartu žinoti, kaip tradicijoje auka siunčiama adresatams. Kai aukojami augalai, jie sudeginami, o dievus pasiekia kvapnūs dūmai. Šumerų ir akadų epe apie Gilgamešą išsigelbėjęs nuo tvano Utnapištis į smilkykles prilaužęs mirtų, nendrių, kedrų ir uždegęs – dievai pajutę kvapą ir kaip musės susirinkę prie aukotojo (AEE: 21). Lietuvių pasakos „Kelionė į kitą pasaulį“ (K 3.1.0.9. / AT 465C) variantuose kareivis po kryžiumi uždega tris vežimus smilkalų ir prie jo atvykusiam angelui pasako, kad nori vesti gražią žmoną. Angelas jį apvesdina (KLPTK 1: 221). Kartais deginami ir aukai skirti gyvūnai. Biblijoje sakoma, kad nuo tvano išsigelbėjęs Nojus sudeginęs aukojamus gyvulius ir paukščius. Dievas pajutęs malonų kvapą ir pasakęs, kad daugiau neprakeiksis žemės ir nežudysiąs visko, kas gyva. Vis dėlto stambūs raguočiai nedeginami. A. ibn Fadlano liudijimu, rusų pirkliai dalį jaučių ir avių mėsos atidavę vargšams, o dalį padėję po stabais (Бушкевич 1999: 209). Balkanuose ir Rusijos šiaurėje tradicija aukoti įvairius gyvulius ir paukščius krikščionių gerbiamiems šventiesiems buvo

tęsiamą XIX ir net XX amžiuje. Vertingiausia auka buvo laikomi raguoti galvijai, kuriuos slavai siejo su dangaus vandenų stichija (ten pat: 211). Jaučius (dažniausiai tamsiai rausvos spalvos) senovės slavai aukodavo Perunui, o XIX ir XX amžiuje šį dievą pakeitusiam šventajam Iljai ir kitiems šventiesiems. Šventajam Iljai pažadėtas (*обетный*) ką tik atvestas veršelis buvo auginamas keletą metų. Aukai tiko tik sveikas, nepažeistais ragais gyvulys. Šventojo Iljos dieną visi bendruomenės nariai valgydavo mėsą, atsiplėšdami jos rankomis, o nupjautą dešinę ausį atiduodavo cerkvei (Бушкевич 1999: 211).

Šių eilučių autorei 1987 metais teko dalyvauti aukojimo apeigoje, kurią Gorno Altaisko folkloristės labai rimtai atliko tam, kad Altajus palankiai priimtų iš Lietuvos atvykusią kolegę. Aukščiausioje Čiujos trakto vietoje, šventoje kedrų giraitėje, iš skujų ir džiovinčių tujos šakelių (jų folkloristės pasiėmė iš namų) jos sukūrė miniatiūrinį lauželį. Zoja Kazagačeva nuliejo į jį keletą lašų degtinės, po gurkšnelį išgėrė visos trys aukojimo dalyvės. Paskui Zoja išėmė iš krepšio sumuštinus ir, nuo kiekvieno atlaužusi po gabalėlį ir įmetusi į ugnį, išdalijo aukotojoms. Viešniai išsitraukus lietuvišką sūrį, altajietės labai apsidžiaugė: „Kaip gerai, kad yra ir lietuviško maisto.“ Sūrio gabalėliai taip pat nukeliamo į ugnį. Kai maistas sudegė ir buvo suvalgytas, Klara Ukačina labai pakiliai viešnios vardu pasakė tradicinę giriamąją kalbą Altajui. Tada lauželis buvo užgesintas, o viešniai pasiūlyta priirti prie jauno kedro šakos baltą kaspinėlių ir mintyse ko nors paprašyti. Tai ir buvo padaryta: prie daugybės juostelių liko ir viešnios iš Lietuvos dovana Altajui.

Taigi žinomi trys aukos siuntimo adresatui būdai: 1) maistas ir kiti daiktai (pvz., audeklai, verpalai) buvo dedami ten, kur buvo tikimasi sulaukti dievų (prie dievų stabų, po dideliais medžiais, ant ypatingų akmenų, vėliau – po kryžiais); 2) augalai ir nedidelė maisto dalis buvo deginama; 3) stambūs gyvuliai buvo kolektyviai valgomi, o aukos dalis deginama / užkasama į žemę / atiduodama kulto tarnams / vargšams. Trečiąjį aukojimo būdą galima laikyti aukotojų valgymu kartu su dievu / šventuoju.

Kęstutis ir kiti lietuviai krikščionims matant negalėjo pasirinkti nė vieno aukos siuntimo dievybei būdo. Du pirmieji būtų parodę, kad jie laikosi pagoniškų papročių ir nė nesirengia priimti krikščionybės. Kepti jautį ir vieniems valgyti mėsą vengrų akivaizdoje būtų nepatogu, o vengrus kviesti kartu valgyti neįmanoma: jų negalima priskirti prie aukotojų, valgančių kartu su dievu. Neturėdami jokių duomenų, galime tik įtarti, kad lietuviai nusinešė jaučio kūną bei jo galvą ir aukojimą baigė be stebėtojų.

Kronikoje nepasakyta, į kokį dievą lietuviai kreipėsi. Kodėl lietuvių šūksnio ver-time į lotynų kalbą pavartotas tik kreipinys *dieve*, o senovės Rusios kunigaikščiai ir kariai prisiekdami graikams minėjo pagoniškus dievus Peruną ir Volosą? Tai galėjo

lemti skirtingos sutarčių sudarymo aplinkybės. Rusios kunigaikščiai ir kariai atvyko pas krikščionis graikus kaip didelė jėga ir galėjo atvirai skelbti tikį savo dievus, o lietuviai neturėjo jėgų kautis su vengrais ir buvo priversti prie jų prisitaikyti. Žodis *dievas* yra archajiškas (plg. lotynų *deus*), jis vartojamas kalbant ir apie pagonių, ir apie krikščionių kulto objektus. Taigi bent dalis ritualą stebinčių vengrų galėjo suprasti lietuvių ištartą žodį *dieve* ir manyti, jog kreipiamasi į krikščionių Dievą. Gal lietuviai sąmoningai neištarė pagonių dievo vardo?

Palyginkime, kaip „Rolando giesmėje“ musulmonas maurus kreipiasi į krikščionių karalių – Karolį Didįjį, siekdamas jį įtikinti nekariauti:

Karaliui Blankandrenas pirmas taria:
 „Lai saugo jus, valdove, Visagalis,
 Kurį mes garbint ir godot privalom!
 Marsilis štai ką jums pranešt įsakė:
 Jis permanė tikybą dorą frankų
 Ir siūlo dovanas priimti savo <...>“ (RG IX).

Lietuvių šūksnio vertime pavartotas kreipinys *dieve* sudomino mitologus. Imta spėlioti, kokį dievą ritualo dalyviai turėję galvoje. Pateikiama duomenų, kad tai galėjęs būti Perkūnas, bet neatmetama ir galimybė, „kad kunigaikštis Kęstutis prisiėkė kurio nors kito XIII a. rašytiniuose šaltiniuose minimo dievo (pvz., Andajaus, Divirikso, Žvėrūnos, Teliavelio, Zuikių dievo, Medeinos) vardu. Juk Andajus ir Nunadievis daugelio mitologų priskiriami aukščiausiųjų dievų kategorijai“ (Balsys 2008: 251).

Tai, kas anksčiau buvo pasakyta apie posakio nesuprantama kalba suvokimą, tin-ka ir dievų vardais laikomiems žodžiams. Metraštininkai ir kiti senieji autoriai lietuviškai nemokėjo; nėra duomenų, kad lietuviai jiems aiškino ar kitaip talkininkavo. Dievų vardais dažniausiai laikomi gerokai iškreipti ypatinga intonacija (šūksniuose, kreipiniuose) ištarti žodžiai ar frazės, o mitologai sukūrė lietuviškesnes užrašytų žodžių formas ir net kažkaip nustatė dievų hierarchinę padėtį. Deja, kol kas nepateikta rimtų argumentų, kad nors vienas iš citatoje išvardytų žodžių yra teonimas. Akivaizdu, kad žodžiai *Nunadievis* ir *Diviriksas* sudaryti iš dviejų kamienų, kurių vienas – modifikuotas žodis „dievas“: Eduardas Volteris *Ненадееву* (naudininko linksnio galūnė) buvo linkęs sieti su žodžiu „angis“ (Вольтер 1886: 176), bet gali būti ir paprastesnis aiškinimas: teonimu palaikytas net iki šiol gyvojoje lietuvių kalboje aimanuojant vartojamas posakis *mano Dieve*, tarmiškai *mana Dievi*, *muna Dievi* ir pan. Stebintis arba aimanuojant posakyje keičiama žodžių tvarka: *Dieve mano* (FrŽ: 153). Dievo *Divirikso* vardu greičiausia palaikytas kitas posakis: kalbant apie nelaimę, ypač stichinę, kuri laikoma Dievo bausme, lietuviai iki šiol sako *Dievo*

rykštė (FrŽ: 152). Žodžiai *janda / andaj* buvo nugirsti, kai lietuviai šaukė supykę, spjaudydami. Gali būti, kad jie keikėsi minėdami senąjį roplio pavadinimą „angis“. Raštijoje aptinkami *Medeinas / Medeina, Kiškių dievas* – retose sakmėse vaizduojamų žemesnio rango mitinių būtybių (baidyklės, raišojo – miško bei kiškių šeiminių) užmiršti vardai (Kerbelytė 2011: 305–307, 309–311). Lietuvių raštijoje ir gyvojoje kalboje *Žvėrinė* yra Vakarinės žvaigždės (Veneros) pavadinimo sinonimas, rečiau vartojami pavadinimai *Žvėrinė Didžioji* (Saturno arba Jupiterio planeta) ir *Žvėrinė Mažoji* (Marso planeta) (LKŽ XX: 1089). Kalvis *Teliavelis* paminėtas po sakinio, kuriame kalbama apie baltų ir finougrių paprotį deginti mirusiuosius. Vadinasi, įmanoma prielaida, kad *Teliavelio* vardas – neteisingai nugirstas žodis „kalevala“. Taip vadinamos suomių epinės runos; vienoje jų teigiama, kad saulę nukalęs Ilmarinenas. Lietuvių folklore tokio personažo nerasta.

1351 metais lietuvių neįvardytas aukos adresatas galėjo būti Perkūnas. Šis mitinis personažas figūruoja lietuvių pasakose ir sakmėse, o gyvojoje kalboje jo vardas vartojamas kaip žodžių „griaustinis“, „žaiibas“ sinonimas. Be to, ir lietuviškuose, ir rusų bei baltarusių tekstuose *perkūnu / perunu* vadinamas priesaikų laužytojų baudėjas.

Tradicinių priesaikų tekstų, požiūrio į priesaikas ir aukojimo apeigų žinojimas leidžia teigti, kad lietuvių kunigaikštis Kęstutis ir jo žmonės melagingai neprisiekė: lietuvių posakio vertime į lotynų kalbą nėra nė žodžio, kurį galėtume palaikyti prisiimta bausme už sutarties nevykdymą. Vengrų akivaizdoje lietuviai atliko jaučio aukojimo apeigos pradžią, sąmoningai ar nesąmoningai pasirinkę tokius veiksmus, kuriuos krikščionys palaikė gana kraupia priesaika pagal lietuvių papročius.

ŠALTINIAI

- AEE – *Azijos ir Europos tautų epai*, parengė ir kūrinius bei jų fragmentus išvertė Bronislava Kerbelytė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2015.
- AT – *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography: Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen*, translated and enlarged by Stith Thompson, (*FF Communications*, No. 184), Helsinki, 1961.
- BLM – A. Baranowski. *Litauische Mundarten: Texte*, Bd. 1, Leipzig: Verlag von K. F. Korhler, 1920.
- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- FrŽ – *Frazeologijos žodynas*, rengė Irena Ermanytė... [et al.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001.
- GM – M. Vosylius. *Gyvenimo mokykla patarlėse ir priežodžiuose*, Marijampolė, 1936.
- GSDV – *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais*, d. 2: *XVIII amžius*, sudarė R. Jاسas ir J. Orda, spaudai parengė R. Jاسas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.
- KLPTK – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 1: *Pasakos apie gyvūnus. Stebuklinės pasakos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999; t. 2: *Pasakos-*

- legendos. Parabolės. Novelinės pasakos. Pasakos apie kvailą velnių. Buitinės pasakos. Melų pasakos. Formulinių pasakos. Pasakos be galo*, Vilnius, 2001; t. 3: *Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos*, Vilnius, 2002.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XX, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
- LLDK – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių liaudies dainų katalogo kartoteka.
- LM – *Lietuvos metraštinis: Bychovco kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- RG – *Rolando giesmė. Nibelunų giesmė*, vertė Valdas Petrauskas, Vladas Nausėdas, (*Pasaulinės literatūros biblioteka*, kn. 14), Vilnius: Vaga, 1988.
- RTL – *Raganų teismai Lietuvoje*, sudarė K. Jablonskis, R. Jasas, (*Lietuvos teisės paminklai*, kn. II), Vilnius: Mintis, 1987.
- SDŽ – Simonas Stanevičius. *Dainos žemaičių*, tekstus paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954.
- SLT – *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: priežodžiai, patarlės, mįslės*, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
- ŠauljT – „Smulkioji tautosaka Kazimiero Šaulio veikale ‘Juodžiūnų tarmė’“; parengė Bronė Stundžienė, *Tautosakos darbai*, 1993, t. II (IX), p. 157–196.
- Аф – А. Н. Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу*: в трех томах, т. 1, Москва: Индрик, 1994.
- Высл – *Беларуская народная творчасць. Выслоўі*, складанне, сістэматызацыя тэкстаў, уступны артыкул і каментарыі М. Я. Грынבלата, Мінск: Навука і тэхніка, 1979.
- К – Бронислава Кербелите. *Типы народных сказок: структурно-семантическая классификация литовских народных сказок*, ч. 1–2, Москва: РГГУ, 2005.
- Макс – С. В. Максимов. *Нечистая, неведомая и крестная сила*, Москва: Советский писатель–Олимп, 1991.
- Посл – *Пословицы русского народа*: сборник В. Даля, Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957.
- ПР – *Песнь о Роланде. Коронование Людовика. Нимская телега. Песнь о Сиде. Романсеро*, (*Библиотека всемирной литературы*, сер. I, т. 10), Москва: Художественная литература, 1976.
- Сураз – С. С. Суразаков. *Алтайский героический эпос*, подготовка текста З. С. Казагачевой, Москва: Наука, 1985.

LITERATŪRA

- Ališauskas Vytautas 2009. *Sakymas ir rašymas: kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai.
- Balsys Rimantas 2008. „Maldos į senuosius lietuvių ir prūsų dievus XIV–XVII a. rašytiniuose šaltiniuose“, *Tautosakos darbai*, t. XXXV, p. 249–253.
- Beresnevičius Gintaras 1990. „Kęstučio priesaika. Lietuvių religijos istorijos fragmentas“, *Kauno aidas*, Nr. 19 (63), p. 7.
- Kerbelytė Bronislava 2011. *Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Zinkevičius Zigmantas 1997. „Kada pradėta lietuviškai rašyti? VI“, *Dienovidis*, sausio 24, Nr. 4.

- Белова О. В. 1999. „Клятва“; in: *Славянские древности: энциклопедический словарь* под общей редакцией Н. И. Толстого, т. 2, Москва: Международные отношения, р. 512–514.
- Белова О. В., Виноградова Л. Н., Топорков А. Л. 1999. „Земля“; in: *Славянские древности: энциклопедический словарь* под общей редакцией Н. И. Толстого, т. 2, Москва: Международные отношения, р. 315–321.
- Бушкевич С. П. 1999. „Жертва“; in: *Славянские древности: энциклопедический словарь* под общей редакцией Н. И. Толстого, т. 2, Москва: Международные отношения, р. 208–215.
- Вольтер Эдуард 1886. „Западно-русские свидетельства о литовских богах. Литовский катахизис Н. Даукши“; in: *Записки Императорской академии наук*, т. 53, приложение 3, Санкт-Петербург, р. 173–179.
- Толстая С. М. 2009. „Побратимство“; in: *Славянские древности: энциклопедический словарь* под общей редакцией Н. И. Толстого, т. 4, Москва: Международные отношения, р. 77–81.

An Oath or a Sacrifice?

BRONISLAVA KERBELYTĖ

S u m m a r y

Quite a number of researchers have already shown interest in the actions described by the Dubno Chronicle as allegedly performed by the Lithuanian duke Kęstutis and his men in 1351. The author of this article presents samples of oaths supplied by the ancient writings and verbal tradition, comparing the Lithuanians' actions with the rituals of fraternization and sacrifice. She concludes that Lithuanians, whether consciously or not, had chosen actions that were considered by Hungarians as reinforcement of the written contract and interpreted as obligation to observe the oath. The actions performed by the Lithuanians and their words translated into Latin contain evidence of the sacrifice ritual. In the Dubno Chronicle, however, the completion of the sacrifice ritual is not described, since in the presence of Hungarians the Lithuanians could not consign their sacrifice to the deity, i.e. eating the bull's flesh or burning its part. The author of the article maintains that Lithuanians had purposefully uttered the word "god", yet avoided mentioning the name of the deity. Most probably, they had Perkūnas in mind, since this word is frequently encountered in Lithuanian folklore and spoken language. Other researchers have listed many words that had been recorded by foreigners and considered to be names of the Lithuanian gods, but as a rule they lack arguments to prove that these words have indeed been theonyms.

Gauta 2015-08-12